

Katowice 5 listopada 2020 roku

dr hab. Monika Jagielska prof. UŚ
Instytut Nauk Prawnych
Wydział Prawa i Administracji
Uniwersytet Śląski w Katowicach

Recenzja rozprawy doktorskiej
mgr Agnieszki Jabłonowskiej
pt.

**Consumer protection and the platform-driven
transformation of the travel sector: a way forward for
European Union law**

przygotowanej na Uniwersytecie Łódzkim
pod kierunkiem
dr hab. prof. UŁ Moniki Namysłowskiej

Uwaga wstępna

Po zapoznaniu się z rozprawą doktorską mgr Agnieszki Jabłonowskiej stwierdzam, że stanowi ona materiał z naddatkiem nadający się do naukowego uwzględnienia jako podstawa do dalszych stadiów postępowania w przewodzie doktorskim.

Wybór problemu badawczego

Wybrany problem badawczy jest bardzo interesujący. Praca dotyczy problematyki platform internetowych, ze szczególnym uwzględnieniem dwóch obszarów, w których wykorzystanie platform może mieć bardzo daleko idące konsekwencje dla konsumentów i ochrony ich interesów: usług turystycznych i transportu. Autorka koncentruje się na problematyce pojedynczych świadczeń, jako że te są w znacznie mniejszym stopniu objęte

prawem europejskim. Z uwagi na zagrożenia, które niesie za sobą korzystanie z platform, należy zastanowić się nad ewentualną prawną interwencją, która być może chroniłaby słabszego uczestnika platformy. Tej kwestii w istocie poświęcona została recenzowana rozprawa. Pani mgr A. Jabłonowska w sposób bardzo rozsądny i wyważony podejmuje wskazany problem, nie stara się tworzyć regulacji za wszelką cenę, lecz raczej wskazać na sposoby wykorzystania istniejących rozwiązań, słusznie przyjmując, że jest to ścieżka bardziej praktyczna i dostosowana do realiów, w tym realiów politycznych. Jednocześnie jednak nie ucieka od prób szukania nowych rozwiązań zwłaszcza na poziomie europejskim.

Recenzowane opracowanie ma charakter w pełni nowatorski, przedstawia prowadzone przez Doktorantkę badania z zakresu nauk podstawowych, jest w pełni samodzielne, problemowe, a zatem stanowi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuk (t.j. Dz.U. z 2017, poz. 1789), znajdujące zastosowanie w tym przewodzie doktorskim, oryginalne rozwiązanie problemu naukowego, a tym samym spełnia podstawową przesłankę niezbędną dla nadania stopnia naukowego doktora.

Metodologia

Doktorantka przedstawia zastosowaną w pracy metodologię we wstępie do dysertacji. Wskazuje na metodę formalno-dogmatyczną (nazwaną przez Nią metodą doktrynalną), historyczną, a także na metodę empiryczną. Dobór metodologii jest prawidłowy, pozwala na osiągnięcie założonych celów badawczych.

Struktura i treść rozprawy. Ocena merytoryczna

Struktura pracy jest bardzo dopracowana, funkcjonalna, odzwierciedla koncepcję badawczą przyjętą przez Autorkę, pozwala na osiągnięcie celów zapowiadanych w początkowej części dysertacji. Z jednej strony kolejność rozdziałów jest logiczna i uzasadniona, z drugiej ich wewnętrzna struktura jest bardzo uporządkowana, oparta na jednolitej konstrukcji wewnętrznej. Dzięki temu wywody są przejrzyste, spójne i koherentne.

W pierwszym rozdziale mgr A. Jabłonowska wprowadza czytelnika w problematykę platform internetowych. Autorka rozpoczyna od próby zdefiniowania samego pojęcia platformy oraz doprecyzowania zróżnicowanych relacji zachodzących między podmiotami działającymi za pośrednictwem platform. Proponuje ujęcie funkcjonalne, wystarczające na potrzeby pracy, które nie pretenduje jednak (i słusznie, gdyż nie to jest celem opracowania) do

miana wyczerpującego. Przedstawia wewnętrzne relacje i złożoność interesów różnych uczestników platform. Następnie opisuje różne rodzaje platform, wskazując na te ich elementy, które będą miały znaczenie dla dalszych rozważań. Wreszcie przechodzi do przedstawienia zalet i wad wykorzystywania platform. Ta część pracy ma charakter opisowy, jest jednak niezbędna dla dalszych rozważań. Podobny charakter mają wywody opisujące działania UE odnoszące się do problematyki platform. Inaczej natomiast należy potraktować rozważania dotyczące pojęcia pośrednika i jego relacji do pojęcia platformy. Są to wywody stricte naukowe, w których Doktorantka broni hipotezy o częściowym nakładaniu się obydwu pojęć.

Rozdział drugi dotyczy wykorzystania platform w sektorze usług turystycznych. Autorka zwraca w tym rozdziale uwagę na konieczność uwzględnienia nie tylko prawnych, ale i socjologicznych aspektów funkcjonowania platform, na których element ludzkiej interakcji odgrywa bardzo szczególną rolę. Stąd też rozważania tego rozdziału mają po części charakter interdyscyplinarny, wykraczają daleko poza prawną dogmatykę. W konsekwencji są wielopłaszczyznowe, bardzo interesujące i wszechstronnie ukazują badane problemy.

Za interesujące należy uznać wstępne wywody odnoszące się do historii turystyki, a także relacji pomiędzy „turystyką” a „podróżą”. Choć mają głównie charakter opisowy, to jednak stanowią potrzebne wprowadzenie do dalszych rozważań, zwłaszcza z uwagi na wskazanie źródeł problemów i zagrożeń we współczesnej turystyce, w tym tej realizowanej z wykorzystaniem platform cyfrowych. Wysoko należy ocenić podjęcie problematyki ekonomii współdzielonej, tak w aspekcie ekonomicznym, jak i prawnym. Należy zwrócić uwagę, że są to rozważania pogłębione, odnoszące się do kwestii całkowicie nowych we współczesnym świecie i gospodarce, stąd ich analiza stanowi cenny wkład Autorki w rozwój dyscypliny. Podobnie ocenić należy podrozdział omawiający problematykę *private governance* w sektorze usług turystycznych. Autorka bardzo sprawnie porusza się w zagadnieniach z różnych obszarów prawa i prawoznawstwa, jej wywody o tworzeniu prawa, w tym prawa krajowego i prawa UE, mają wręcz interdyscyplinarny charakter. Za interesujące i inspirujące należy uznać rozważania o wartościach realizowanych w relacjach między przedsiębiorcą a konsumentem i ich ewolucji. Postawiona przez Doktorantkę teza o znaczeniu *private governance* (jako elementu obniżającego ryzyko kontraktowe) dla uregulowania problematyki platform jest na pewno godna zauważenia.

W dalszej części rozdziału drugiego mgr A. Jabłowska opisuje zasady funkcjonowania tak pod względem aspektów prawnych, jak i społecznych wybranych platform turystycznych: Couchsurfing, Airbnb, Booking.com według wspólnego schematu: przed wejściem w interakcję, w jej trakcie i po zakończeniu. Zwraca uwagę na prawne i pozaprawne

czynniki, które mogą wpływać na standard relacji, jednocześnie od razu w toku wywodu porównuje wskazane „serwisy”, co czyni wywód bardziej przejrzystym i pogłębionym wykraczającym poza czysty opis. W tym obszarze badania mają w istocie wymiar empiryczny: Doktorantka zbadala jak konkretne platformy działają w praktyce, a otrzymane wyniki poddała następnie analizie badawczej.

W paralelny sposób Autorka analizuje platformy usług transportowych: BlaBlaCar, Uber, FREE NOW.

W podsumowaniu tych rozważań Doktorantka formułuje bardzo ważne pytanie – czy aktualne działania podejmowane na szczeblu UE, skoncentrowane na wykorzystaniu aktualnych rozwiązań prawnych i ich odpowiedniej interpretacji, zapewnią wystarczający mechanizm ochrony, czy też raczej doprowadzą do rozziwu między prawem a praktyką, zwłaszcza biorąc pod uwagę specyfikę mechanizmu platform, ich socjologiczne uwarunkowania i funkcjonowanie.

Rozdział trzeci poświęcony został problemom harmonizacji prawa konsumenckiego w ramach polityki rynku wewnętrznego UE. Autorka analizuje nie tylko przepisy prawa UE, ale także – co cenne – bardzo często sięga do orzecznictwa TSUE. W swych rozważaniach podejmuje problematykę ochrony konsumenta jako słabszej strony obrotu, definiuje jego pozycję, wskazuje na racje leżące u podstaw przyznania ochrony. Są to wywody pogłębione, ujmujące różne aspekty problemu relacji między politykami UE, istotą ochrony konsumenta i jej funkcji na rynku wewnętrznym. Co do zasady podzielam spostrzeżenia poczynione przez Autorkę, choć za zbyt kategoryczne uważam stanowisko, że orzecznictwo TSUE jest przywiązane do jednoznacznych pojęć i jednoznacznego ograniczania pojęcia transakcji konsumenckich (s. 129-130).

W kolejnej części Doktorantka omawia zależności między rynkiem wewnętrznym a rynkiem cyfrowym. Ponownie szczegółowo analizuje tak prawo (zwłaszcza pochodne) UE, jak i orzecznictwo TSUE. Robi to prawidłowo, dobrze dobierając materiał badawczy, umiejętnie wiążąc ze sobą poszczególne judykaty i wskazując na konsekwencje podejścia przyjmowanego przez TSUE. W dalszym ciągu wywodu mgr A. Jabłonowska łączy omówione wcześniej wątki i koncentruje się na problematyce konsumenckiego *acquis* na rynku cyfrowym. Rozpoczyna od analizy rozwiązań zawartych w uchylonej dyrektywie 97/7, słusznie nie tyle koncentrując się na konkretnych środkach prawnych, lecz raczej wskazując na te mechanizmy czy konstrukcje prawne, które miały znaczenie dla dalszych przeobrażeń prawa (jak chociażby przyjęta metoda harmonizacji i jej skutki). Następnie zajmuje się dyrektywą o prawach konsumenta o tyle, o ile jest potrzebne dla realizacji celów badawczych pracy, zwłaszcza jak chodzi o wyłączenie

możliwości odstąpienia od umowy w sektorze usług turystycznych. Słusznie wskazuje na rynkowe, a nie merytoryczne, powody przyjęcia tego rozwiązania. Dalej przechodzi do analizy rozporządzenia o ADR, dyrektywy e-commerce i rozporządzenia P2B z 2019 roku. W podsumowaniu tej części rozważań prawidłowo zwraca uwagę na potrzebę budowania zaufania konsumenta do rynku, a także różnicuje jego zakres w zależności od przedmiotu regulacji. Po dokonaniu szerokiej analizy, Autorka koncentruje się następnie na rozwiązaniach odnoszących się stricte do sektora usług turystycznych i transportowych. Działając zgodnie z przyjętą strukturą, odnosi się w pierwszej kolejności do uchylonej dyrektywy 90/314, a następnie do aktualnie obowiązującej 2015/2302. Szczegółowo omawia zakres podmiotowy i przedmiotowy obydwu regulacji. Stara się koncentrować na kwestiach najistotniejszych z punktu widzenia głównych problemów badawczych pracy, choć czasami prowadzi wywody nie do końca istotne z tej perspektywy. Być może warto byłoby zastanowić się – w razie publikacji rozprawy – nad usunięciem części rozważań, które pokazują wiedzę i kompetencje Autorki, ale niekoniecznie mają znaczenie dla weryfikowania hipotez pracy. Warto natomiast pozostawić wywody o tych aspektach usług turystycznych, które nie są regulowane sektorowym prawem europejskim. W konkluzjach do poczynionych rozważań trzeba zgodzić się z obserwacją Doktorantki o niskiej skuteczności systemu ADR, co ma istotne znaczenie w kontekście efektywności prawa konsumenckiego. Zgodzić się trzeba także z tym, że rozwiązania zaproponowane w dyrektywie 2015/2302 nie do końca przystają do ekonomii platform, a raczej koncentrują się na modelu tradycyjnym. W konsekwencji istniejące różnice w sposobie traktowania różnych uczestników rynku mogą mieć negatywne konsekwencje dla realizacji idei rynku wewnętrznego. Autorka słusznie wskazuje na te obszary, w których konieczne jest uwzględnienie specyfiki platform, a także identyfikuje te rozwiązania prawne, które można wykorzystać na każdym etapie realizacji świadczenia: zawarcia umowy i jej wykonania. Doktorantka bardzo sprawnie porusza się w „gąszczu” unijnego prawa, dobrze dobiera instrumenty prawne i analizuje ich przydatność dla platform turystycznych. W konkluzjach do rozdziału trzeciego Autorka zawiera głębokie, przemyślane i bardzo trafne konstatacje co do rozwoju, aktualnego stanu i przyszłości europejskiego prawa konsumenckiego.

Rozdział czwarty poświęcono ochronie konsumenta na rynku usług transportowych. Analiza prowadzona jest według schematu tożsamego z przyjętym w rozdziale trzecim, co czyni wywód bardzo przejrzystym. Autorka w pierwszej kolejności omawia, z perspektywy ochrony konsumenta, ogólne zasady wspólnej polityki transportowej, by następnie przejść do analizy podstaw prawnych regulowania tych zagadnień w prawie pierwotnym UE oraz ich dynamicznego rozwoju w prawie wtórnym. Odnosi się nie tylko do transportu lotniczego, ale

także kolejowego, wodnego i drogowego. Bardzo dobrze pokazuje i wyjaśnia zróżnicowanie wykorzystywanych środków prawnych, odwołując się nie tylko do samej różnorodności transportu, ale także tradycji prawa krajowego. Następnie przechodzi do omówienia procesu transformacji sektora transportowego wywołanej funkcjonowaniem platform.

Zwraca uwagę na znacząco mniejszą – w porównaniu do sektora usług turystycznych – rolę obowiązku informacyjnego (na poziomie prawa UE) i w zasadzie pozytywnie, choć z zastrzeżeniami, ocenia to zjawisko, z czym należy się zgodzić. Słusznie wskazuje na te obowiązki informacyjne, przewidziane w tradycyjnych dyrektywach konsumenckich, które mogą być wykorzystane także w sektorze usług transportowych; zwraca uwagę na występującą tamże współdzieloną odpowiedzialność podmiotów świadczących owe usługi, która może stanowić przyczynek do odpowiedniego rozwoju tejże w odniesieniu do operatorów platform. Dalsze wywody ułożone są wedle schematu odpowiadającego tym w rozdziale wcześniejszym i odnoszą się do fazy przedkontraktowej, zawarcia i wykonania umowy oraz kwestii bezpieczeństwa. Należy zgodzić się z konkluzją Autorki, że ochrona podróżnego (niekoniecznie konsumenta) na szczeblu UE jest wyższa niż w zwykłym *acquis* konsumenckim, aczkolwiek można zauważyć istotną różnicę między relacjami tradycyjnymi i nawiązanymi za pośrednictwem platform.

W rozdziale piątym Autorka, opierając się na wcześniejszych ustaleniach, dokonuje ich częściowego podsumowania, wskazując na motywy i środki ochrony konsumenta, a także na relacje między ideą wzmożonej ochrony konsumenta a funkcjonowaniem rynku wewnętrznego. Słusznie zwraca uwagę, że informacja i możliwość dokonania wyboru nie mogą być wyłącznymi środkami ochrony konsumenta i powinny być wspomagane pozytywną regulacją. Stosowne obowiązki powinny być nałożone na te podmioty, działające na rynku, które są w stanie zapewnić polepszenie ochrony konsumenta i współdzielić odpowiedzialność. Potrzebę zapewnienia takiej ochrony Autorka widzi także w stosunku do relacji P2P, w których konsument w dalszym ciągu pozostaje stroną słabszą, pomimo istnienia mechanizmów ochronnych wypracowanych w ramach funkcjonowania platform. Pełnej ochrony nie zapewnia ani instrumenty *private governance*, ani fragmentaryczna regulacja prawa europejskiego, skoncentrowana przede wszystkim na ochronie tradycyjnego zazwyczaj biernego konsumenta, a nie aktywnego beneficjenta pojedynczych świadczeń. Stąd konieczne staje się szukanie innych rozwiązań. Autorka wpierw rozważa problem odpowiedzialności operatorów platform i szczegółowo ją analizuje w dalszej części rozdziału piątego. Powołuje się nie tylko na regulacje europejskie, ale także sięga do prawa krajowego (np. niemieckiego czy francuskiego). Następnie wskazuje które obecnie obowiązujące regulacje można wykorzystać i w jaki sposób.

Zwraca szczególną uwagę na dyrektywy: 2011/83, 93/13, 2005/29 czy wreszcie rozporządzenie ODR. W kontekście obowiązków informacyjnych uwypukla znaczenie dyrektywy usługowej i o E-Commerce oraz innych środków o „miękkim” charakterze. Jednocześnie wskazuje na niezbyt dużą przydatność rozwiązań zawartych w dyrektywie 2011/83. W dalszych rozważaniach Autorka odnosi się do kwestii bezpieczeństwa i wykonania umowy. Warto zwrócić uwagę na aktualność rozważań, obejmujących także problemy i środki zaradcze (na poziomie UE) związane z epidemią COVID-19. Dużo uwagi Autorka poświęca dyrektywie 2005/29 o nieuczciwych praktykach rynkowych, upatrując w niej instrumentu, który można wykorzystać zwłaszcza w odniesieniu do samoregulacji sektorowej, w tym przez kodeksy dobrych praktyk. Podobną rolę w sferze kontraktowej Doktorantka przypisuje dyrektywie 93/13. Uznając istotną rolę obowiązującego prawa Autorka następnie przechodzi do omówienia – z perspektywy celów pracy – rozwiązania modelowego zaproponowanego przez ELI. Pracę wieńczy zakończenie, zawierające pogłębione podsumowanie całej pracy.

Treść rozprawy jest na bardzo wysokim poziomie merytorycznym. Rozważania są pogłębione, mamy tu do czynienia z przemyślanym, dobrze ustrukturyzowanym, świetnie opracowanym i przemyślanym studium, wskazującym na obszerną wiedzę Autorki i głęboką znajomość badanych zagadnień. Jest to mądry, bardzo dojrzały wywód, zawierający głębokie konstatacje, przemyślenia i konkluzje szczegółowe. Po raz pierwszy jako recenzentka rozprawy doktorskiej nie mam w zasadzie żadnych uwag krytycznych głębszej natury. Jedyne w razie publikacji pracy proponowałabym usunięcie części wywodów (na co wskazałam wyżej), oraz ich częściowego „skondensowania”. W kilku miejscach Autorka powtarza pewne stwierdzenia i wywoły, mam wrażenie, że chce je w ten sposób uwypuklić, niemniej jednak są to działania zbędne. Wśród kwestii szczegółowych można przykładowo zadać pytania:

- czy aby na pewno dziś bierność stanowi w dalszym ciągu istotny wyróżnik ochrony strony słabszej, jakim jest konsument czy podróżny? Ochrona konsumenta rozumiana jest bowiem przez Autorkę jako ochrona biernych uczestników rynku (s. 8);
- czy na pewno uzasadnionym jest, także w świetle orzecznictwa TSUE i prawa wtórnego, ograniczanie (co do zasady) pojęcia konsumenta do osoby fizycznej działającej poza sferą zawodową;
- czy rzeczywiście same dane osobowe stanowią „zapłatę”, czy też raczej jest nią zgoda na ich przetwarzanie? (s. 20-21).

Są to jednak uwagi drobne, w żaden sposób nie wpływające ani na jakość merytoryczną pracy, ani na jej bardzo wysoką ocenę.

Podsumowując, ocena pracy badawczej wykonanej przez Autorkę jest wysoce pozytywna. Jest to opracowanie bardzo dojrzałe, przemyślane, pogłębione. Biorąc pod uwagę, że celem pracy doktorskiej powinno być oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazanie ogólnej wiedzy teoretycznej doktorantki w danej dyscyplinie oraz umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej, należy stwierdzić, że pani mgr A. Jabłonowska z tych zadań wywiązała się znakomicie. Wskazała na oryginalny problem, który nie był przedmiotem pogłębionych rozważań w doktrynie, postawiła hipotezy badawcze, zweryfikowała je wykazując dużą znajomością teorii i praktyki, samodzielnie zbadła konkretne zagadnienie. Recenzowana rozprawa stanowi wyraz samodzielnej, twórczej pracy Autorki, pokazuje Jej swobodę myślenia, umiejętność prowadzenia badań naukowych, analizy i wyciągania wniosków. Jest to z całą pewnością najbardziej dojrzała naukowo, warsztatowo, metodologicznie i strukturalnie praca doktorska, jaką miałam przyjemność recenzować.

Warsztat naukowy. Strona formalna, język, dobór źródeł.

Warsztat naukowy Autorki jest bardzo dobry, wręcz celujący. Wywód prowadzony jest w sposób klarowny, sprawny, logicznie uzasadniony i konsekwentny.

Poglądy wyrażane w rozprawie są dobrze uzasadnione, ilustrowane przypisami, w których wykorzystano zgromadzoną literaturę, przede wszystkim zagraniczną, akty normatywne oraz dokumenty związane z tematem rozprawy. Zebrany materiał jest obszerny i w pełni zgodny z tematyką pracy.

Praca została napisana – o ile mogę to ocenić – bardzo poprawnie językowo, świadczy o ogromnej biegłości Doktorantki we władaniu językiem angielskim. Na marginesie, zdając sobie sprawę z tego, że przygotowanie rozprawy w języku obcym wymaga pewnych kompromisów, oraz że Autorka nie jest cywilistką, a praca jest pracą z prawa europejskiego, a nie cywilnego, chciałabym jednak zwrócić uwagę, iż „nabywanie” usług turystycznych (s. 8) stanowi raczej sformułowanie języka publicystycznego, a nie prawniczego. Jest to chyba jedyne takie uchybienie w pracy napisanej bardzo ładnym językiem prawniczym.

Konkluzja

Na podstawie treści zawartych w rozprawie stwierdzam, że Pani mgr Agnieszka Jabłonowska jest przygotowana pod względem metodologicznym i merytorycznym do samodzielnego prowadzenia badań. Ocenę tę uzasadniam tym, że umiejętnie rozwiązała sytuację problemową, trafnie wyeksponowała istotne kwestie, w szerokiej perspektywie

przedstawiła badaną problematykę ochrony konsumenta zawierającego umowy o pojedyncze świadczenia turystyczne czy transportowe za pośrednictwem platform. Literatura została wybrana, opracowana i wykorzystana w sposób bardzo dobry. Doktorantka wykonała prawdziwą pracę naukową, właściwie wybrała materiał badawczy, dokonała stosownej analizy, wyciągnęła prawidłowe wnioski, będące logiczną konsekwencją prowadzonych wcześniej rozważań. Dysertacja zawiera rozległe wyniki badań i oparte na nich twórcze rozwiązania. Ponadto, tematyka rozprawy jest nowatorska i bardzo aktualna.

Konkludując, uważam, że przedstawiona do recenzji rozprawa spełnia z naddatkiem wszystkie warunki stawiana pracom doktorskim i określone w ustawie z dnia 14.03.2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki i może być podstawą dalszych etapów przewodu doktorskiego. Jednocześnie składam wniosek o jej wyróżnienie.

Monika Japichko